

مطبوعات کودک و نوجوان:

اهمیت و ضرورت‌ها

دکتر علی میرزابیکی
استادیار دانشگاه تهران

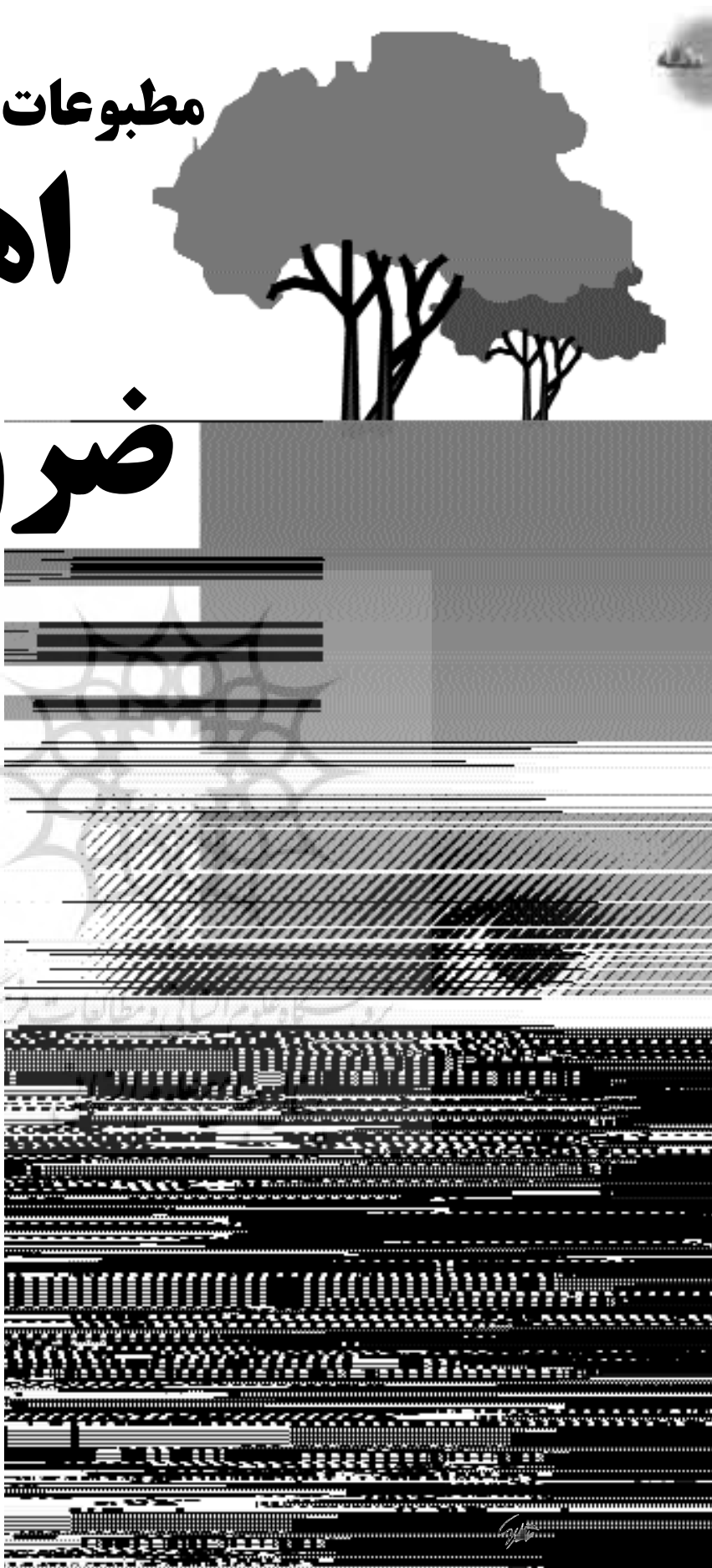
به کودکی‌ام که می‌اندیشم، خاطرات لذت‌بخش آن را آمیخته با فضاها، حوادث و شخصیت‌های داستان‌هایی می‌یابم که با گذشت چند دهه، هنوز برخی از صحنه‌های آن، در ذهنم مجسم می‌شوند، جان می‌گیرند و به حرکت درمی‌آیند.

به کسالت ناشی از دروس خشک و یک‌نواخت مدرسه که می‌اندیشم، در کنارش خاطره قدم‌زدن در کوچه‌ها و خیابان‌ها را به یاد می‌آورم و سرزدن به مغازه‌ها و یا دست‌فروشی‌هایی که می‌شد کتاب‌ها و مجله‌های مختلف قدیمی و جدید را در آن‌جا پیدا کرد... و در کنار درس تاریخ، با ذکر عنوانین و القاب، ارقام و حوادث متعدد، به صورتی خشک و بی‌روح، حوادث و اخبار نشریات را به خاطر می‌آورم که هم حفظ‌کردنی نبود و هم برایم معنی و مفهوم واضح‌تری داشت.

و در مقابل درس جغرافیه، با ذکر نام‌های متعدد شهرها، کوه‌ها، رودها و کشورهای که حتی در خواب هم گذرم به آن‌جا نمی‌افتاد، داستان‌ها و گزارش‌های جذاب «سفر به...» و شاید تأثیر آن سفرها، سفرنامه‌ها و ماجراها بود که تا حدودی، مطالعه کتاب‌های درسی تاریخ و جغرافیا را برایم قابل تحمل می‌ساخت.

و در نوجوانی، در کنار درس جبر و مثلثات، خبر را به یاد می‌آورم و باز هم سفر را و شعر را که برایم هم نوعی خبر بود و هم گونه‌ای از سفر؛ سفری که گاه مرا تا خدا می‌برد.

و حال که می‌خواهم به مطبوعات کودک و نوجوان اشاره‌ای کوتاه داشته باشم، دوباره آن خاطرات، در دل و اندیشه‌ام جان می‌گیرند و مرا جانی دوباره می‌بخشند.

از عمده‌ترین ضرورت‌های هر جامعه، هدایت نسل جوان خود، در مسیر علم و آگاهی است و آماده ساختن و توانایی بخشیدن به نسل نوحاسته، در عهده‌داری وظایف فردی و مسئولیت‌های اجتماعی. زمانی این امور محدود به آموزش سخن گفتن، برخی آداب و رسوم و شعائر ابتدایی و کسب مهارت‌های ساده، به منظور امرار معاش می‌شد. این‌گونه آموزش‌ها غالباً توسط خانواده و یا از طریق شرکت فرد در فعالیت‌های عملی، مراسم فرهنگی و برخی موقعیت‌های اجتماعی محدود صورت می‌گرفت. به تدریج، با پیچیده شدن نظام فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، بر میزان پیچیدگی و تعدد وظایف آموزشی و پرورشی نیز افزوده شد و دامنه فعالیت‌ها در این زمینه گسترش یافت. از این رو، آموزش و پرورش، به عنوان نهادی رسمی شکل گرفت و آموزش مدرسه‌ای، در امتداد تعلیم و تربیت خانه و در کنار آن، عهده‌دار وظایفی خطیر گردید و تا آموزش عالی گسترش یافت.

این امر، گرچه اقدامی اساسی می‌نمود، باز هم کافی نبود و نمی‌توانست پاسخگوی مجموعه نیازهای فردی و اجتماعی انسان باشد. از این رو، در کنار این تغییر و تحول، آموزش غیررسمی توسعه یافت که همراه با تکوین و تکامل رسانه‌های جمعی^۱، هم‌چون رادیو، تلویزیون و مطبوعات، شرایط مطلوب‌تری برای پرداختن به این منظور فراهم گردید. چنان‌که «در جامعه معاصر، رسانه‌های جمعی نیز نقش عمده‌ای را در پردازش دانش^۲ و در تعریف مجدد ارزش‌ها و عقاید به عهده دارند (ارنستین^۳ و هانکینز^۴، ۱۹۹۳).

هم‌چنین، از آن‌جا که با گذشت زمان و توسعه علوم، به‌ویژه علوم تربیتی و روان‌شناسی، لزوم توجه روزافزون و آگاهانه به کودکان و نوجوانان، شناخت بهتر آن‌ها و یافتن شیوه‌هایی مناسب‌تر و مؤثرتر برای پاسخگویی به نیازهای فردی، اجتماعی، فرهنگی و تربیتی‌شان مورد تأکید واقع شد، بخش وسیع و قابل توجهی از همت و تلاش رسانه‌های جمعی نیز در این راستا قرار گرفت. تا آن‌جا که برنامه‌ها و نشریات مختلف ویژه این گروه‌های سنی تدوین و منتشر شده که این امر، از اقدامات اساسی در دستیابی به اهداف مرتبط با نیازهای مورد اشاره، به شمار می‌رود.

گرچه گسترش مطبوعات کودک و نوجوان، نشان دهنده توجه جوامع به اهمیت این قبیل نشریات است، با وجود این، به نظر می‌رسد که هنوز نقش و اهمیت واقعی مطبوعات کودک و نوجوان، آن‌طور که باید، مورد توجه قرار نگرفته باشد. چنان‌که در مجموع برخورد با خواندنی‌های آزاد و ادبیات کودکان و نوجوانان، از جمله مطبوعات کودک و نوجوان، در جامعه ما با چنین شرایطی مواجه است. این واقعیت، از چند جنبه قابل بررسی است که تنها مواردی از آن، در ذیل مورد اشاره قرار می‌گیرد.

به عنوان مثال، گاه در زندگی روزانه با صحنه‌هایی مواجه می‌شویم که اولیا، فرزندان خود را

از مطالعه مجلات و کتاب‌های غیردرسی باز می‌دارند و در مقابل، آنان را به مطالعه درس مدرسه‌ای فرا می‌خوانند. در این مورد، گرچه مطالعه درسی برای کودکان و نوجوانان ضرورت دارد و از وظایف اصلی آنان به شمار می‌رود، نظر به مطرح بودن نیازهای مختلف در یادگیری، از جمله نیازهای مربوط به رشد در ابعاد مختلف عقلانی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی و هم‌چنین نیازهای مربوط به تنوع، تفریح و سرگرمی، تخیل و بهداشت روانی یادگیرندگان، با توجه به برخی محدودیت‌ها و نارسایی‌ها در آموزش رسمی و مدرسه‌ای، مطالعه کتب و مجلات مناسب غیردرسی ضرورت می‌یابد. این‌گونه خواندنی‌ها، اگر در جای خود مورد استفاده قرار گیرد، نه تنها مخل یادگیری مدرسه‌ای محسوب نمی‌شود، بلکه علاوه بر پاسخگویی به نیازهای مورد اشاره، در یادگیری مفاهیم و مهارت‌های علمی و آموزشی نیز نقشی در خور توجه دارد و امکان دستیابی به اهداف آموزشی و درسی را نیز هر چه بیشتر میسر می‌سازد.

در این خصوص، به عنوان مثال، مؤلف کتاب «ادبیات کودکان در برنامه درسی»^۵، ضمن اشاره به «تأکید زیاد بر تجربه و خودداری از اتکا به کتاب درسی در رویکرد جدید علوم»، انتخاب عاقلانه کتاب‌های علمی آزاد برای کودکان و راهبردهایی برای استفاده از آن‌ها را از وظایف معلمانی می‌داند که می‌خواهند به کاربرد برنامه‌های مهیج، تازه و ابتکاری در آموزش علوم بپردازند. (چمبرز^۶، ۱۹۷۱). در مجموع، گاه مطالعه مطالب آزاد و غیردرسی در کتاب‌ها و مجلات، به‌ویژه اگر در قالبی جذاب و هنرمندانه ارائه شده باشد، می‌تواند به ایجاد رغبت و علاقه در مخاطبین نسبت به مطالب درسی بینجامد. ضمن این که مفاهیم، مطالب و مهارت‌های فراگرفته شده از طریق این‌گونه منابع، از جمله داستان‌های علمی، می‌تواند در جهت دستیابی به هدف‌های درسی مؤثر باشد و به یادگیری عمیق‌تر آن نیز منجر شود. (میرزاییگی، ۱۳۷۶).

در محدود ساختن مطالعه دانش‌آموزان به کتاب‌های درسی، تاسف بیشتر هنگامی است که گاه شاهد چنین نگرش‌ها و قضاوت‌هایی از سوی برخی معلمان و دیگر دست‌اندرکاران آموزشی خود باشیم. این‌ها جملگی از عوارض نظام آموزشی «نمره محور و حافظه مدار» است و رنگ باختگی اصالت‌های فکری و فرهنگی را در مقابل آموزش رسمی جامعه، آن‌هم آموزشی که هر چه بیشتر به امور واهی و غیرکارآمد تکیه دارد تا اهداف مفید و متعالی انسانی و اجتماعی، آشکار می‌کند. این همه، بیانگر افکار عمومی و باورهای فرهنگی است که در تجدیدنظر، تغییر و بازسازی آن هم منتقدان، متفکران، متخصصان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، به‌ویژه برنامه‌ریزان درسی و معلمان آگاه و هم صاحبان اندیشه و عمل در رسانه‌ها و مطبوعات، به‌خصوص نویسندگان مطبوعات کودکان و نوجوانان، نقشی عظیم و ارزنده به عهده دارند. در این خصوص، تغییر

باورهای نامناسب از طریق اولیای آگاه نیز از طریق برنامه‌های آموزش خانواده، اقدامی مفید محسوب می‌شود، گرچه این همه نیازمند تغییر نظام آموزشی و ارزشیابی از نمره غالباً حافظه‌ای، به یادگیری معنی‌دار، قابل کاربرد و جهت دادن آن از اتکای صرف به کتاب درسی، به رویکرد پژوهشی، مبتنی بر منابع یادگیری متنوع است. در این صورت است که خواندنی‌های آزاد، از جمله مطبوعات کودکان و نوجوانان، هر چه بیشتر مقبولیت رسمی و فرهنگی می‌یابد و فرد و جامعه تا حد بیشتری از تأثیرات سازنده آن برخوردار خواهد شد.

عدم آگاهی کافی اولیا، مربیان و برخی از دست‌اندرکاران، نسبت به تأثیرات و کاربردهای مختلف خواندنی‌های آزاد، ادبیات و مطبوعات کودک و نوجوان، شرایطی فراهم آورد که ضمن از دست دادن فرصت‌های مناسب در یادگیری و رشد کودک و نوجوان، از طریق استفاده از این قبیل رسانه‌ها، این مهم در حد ضرورت مورد توجه قرار نگیرد و زمینه مناسب برای توسعه کمی و کیفی آن ایجاد نشود. چنان‌که از علل عمده کم‌توجهی نسبت به کتابخانه‌های کودک و نوجوان، به ویژه کتابخانه‌های مدارس را نیز می‌توان در عدم اطلاع و یا عدم اعتقاد اولیای دانش‌آموزان و دست‌اندرکاران مراکز آموزشی نسبت به تأثیرات متعدد خواندنی‌های آزاد، کتب و نشریات کودک و نوجوان دانست.

وظایف و تأثیر مطبوعات کودکان و نوجوانان

مطبوعات کودک و نوجوان، بر حسب نوع کاربرد و تأثیراتی که می‌تواند بر مخاطبین خود داشته باشد و وظایف متعددی را به عهده دارد. توجه به مجموعه وظایف و تأثیرات آن، عامل مهمی در برنامه‌ریزی برای کاربرد مؤثر مطبوعات در رشد فردی و توسعه اجتماعی به شمار می‌رود. دکتر هلال ناتوت، پژوهشگر عرب، وظایف مطبوعات کودکان را چنین برمی‌شمارد:

- ۱ افزایش آگاهی و اطلاعات
- ۲ ارشاد و هدایت
- ۳ آموزش
- ۴ سرگرمی

وی تأکید می‌کند که این مطبوعات باید نقش خود را در آماده ساختن کودک برای پذیرش مسئولیت‌های جامعه جدید، با ارتباطاتی گسترده و فعال، ایفا کند. (یحیی پور، ۱۳۷۵)

هم‌چنین، مؤلف کتاب «نشریات کودک و نوجوان ایران»، وظایف مطبوعات را به طور کلی، شامل موارد زیر می‌داند:

- ۱ اطلاع‌رسانی
 - ۲ آموزش
 - ۳ سرگرمی (پر کردن اوقات فراغت)
- او می‌افزاید که در مطبوعات کودک و نوجوان نیز این وجوه صادق است (کاشفی خوانساری، ۱۳۷۵).

در یک دیدگاه گسترده‌تر، از آن‌جا که مطبوعات کودک و نوجوان، ارتباط و اشتراکی اساسی با ادبیات کودک و نوجوان دارد، تأثیرات مطبوعات کودک و نوجوان را می‌توان تا حد زیادی مشابه آن دانست. در زمینه ارتباط مطبوعات کودک با ادبیات کودک، می‌توان به این واقعیت اشاره داشت که از یک نظر کلاً ادبیات کودک، پایه و بنیان وسایل ارتباط جمعی را تشکیل می‌دهد. «می‌توانیم اهمیت نقش ادبیات را در ارتباط جمعی نادیده بگیریم؛ به‌خصوص که هر برنامه‌ای بر نوشته‌ای استوار است. (ایمن و همکاران، ۱۳۵۷)

از این‌رو، از شرایط اساسی جذب مخاطبین کودک و نوجوان و تأثیرگذاری بر آن‌ها از طریق رسانه‌ها، از جمله از طریق مطبوعات، توجه داشتن به ویژگی‌های معیارها و فنون مطرح شده در ادبیات

کودک است. به عنوان مثال «برنامه‌هایی که توسط نویسندگان رادیو خلق می‌شوند، زمانی مورد توجه و علاقه کودکان قرار می‌گیرند که از ویژگی‌های اصلی هر یک از انواع ادبیات کودکان (داستان، غیرداستان و شعر) پیروی کنند و از نظر هنری ارزش واقعی داشته باشند. (ایمن و همکاران، ۱۳۵۷).

به علاوه، معمولاً بخش عمده‌ای از اغلب مجلات کودک و نوجوان، به آثار ادبی همچون داستان، شعر، مقالات و قطعه‌های ادبی اختصاص دارد. حتی طرح مباحث علمی نیز اکثراً با استفاده از نوعی زبان و بیان هنری انجام می‌شود. وجود اشتراکات اساسی بین ادبیات و مطبوعات کودک، موجب شده است که گاه مطبوعات کودک را بخشی از ادبیات کودک بدانند؛ چنان‌که به عنوان مثال، می‌خوانیم: «کودکان همان طوری که به کتاب‌های

خواندنی نیازمندند، به مجله‌ها و روزنامه‌های خاص خودشان نیز احتیاج دارند از این رو، نشریات و مجله‌هایی که تجارب تازه‌ای برای کودکان دارند، جزئی از ادبیات کودکان به شمار می‌روند. (شعاری نژاد، ۱۳۶۴) در مجموع، عمده‌ترین تأثیرات ادبیات کودک و نوجوان را می‌توان به صورت زیر بیان داشت:

- تفریحی؛ سرگرم‌کننده بودن، پر کردن اوقات فراغت.
- آموزشی؛ ارائه اطلاعات فرهنگی، اجتماعی، اعتقادی، علمی و درسی.
- پرورشی؛ در جهت رشد ابعاد مختلف شخصیت، از قبیل رشد شناختی و عقلانی، عاطفی، اجتماعی، اخلاقی و معنوی.
- بهداشت روانی؛ در جهت پیشگیری، تعدیل و درمان اختلالات و ارتقای سطح سلامت روانی

از شرایط اساسی جذب مخاطبین کودک و نوجوان و تأثیرگذاری بر آن‌ها از طریق رسانه‌ها، از جمله از طریق مطبوعات، توجه داشتن به ویژگی‌های معیارها و فنون مطرح شده در ادبیات کودک است

(میرزاییگی، ۱۳۷۸).

حال، با توجه به ارتباط و ویژگی‌های مشترک مطبوعات کودک و نوجوان و ادبیات کودکان و نوجوانان، این نوع از مطبوعات می‌تواند ضمن پر کردن اوقات فراغت مخاطبین، در فرایند رشد، تربیت و بهداشت روانی نسل جوان جامعه، دارای نقشی برجسته باشد. به علاوه، مطبوعات کودک و نوجوان، در مقایسه با کتاب‌های کودکان و نوجوانان از امکانات، امتیازات و ویژگی‌های زیر برخوردار است:

- ایجاد تنوع از طریق به کارگیری قالب‌های مختلف ادبی، هنری و تفریحی، در یک شماره از نشریه.

- امکان انتخاب بیشتر برای خواننده، در شروع مطالعه و بر هم زدن ترتیب و توالی در مطالعه بخش‌های مختلف ارائه شده. خواننده می‌تواند از خبر شروع کند یا از قصه، شعر، مصاحبه و یا جدول و سرگرمی... حتی سرمقاله را اول بخواند. هم‌چنین می‌تواند گلچینی از مطالب ارائه شده را به انتخاب خود، مطالعه کند یا کل نشریه را. البته، چه بسا مطالعه یک داستان یا مصاحبه، موجب افزایش علاقه خواننده به مطالعه مقاله‌های اجتماعی، فرهنگی یا علمی شود و یا خواننده، پس از حل کردن جدول، آماده پرداختن به گزارش و مصاحبه شود. به بیان دیگر، هر بخشی می‌تواند در ایجاد و یا تقویت رغبت به مطالعه بخش‌های دیگر مؤثر واقع گردد.

- امکان ارائه دانش، اطلاعات و یافته‌های علمی و حاصل تجربیات تازه یا اصطلاحاً «به روز».
- از آن‌جا که کتب درسی و علمی منتشر شده، برای زمان بیشتری مورد استفاده قرار می‌گیرند و امکان بازنگری و تغییر سریع در آن‌ها نیست، مطبوعات شرایط مساعدتری برای طرح مطالب، یافته‌ها و دیدگاه‌های تازه در اختیار دارند. از این‌رو، محدودیت کتاب‌های درسی و بسیاری از دیگر کتب غیردرسی را در ارائه مطالب و روش‌های علمی تازه، می‌توان تا حدود قابل توجهی از طریق مطبوعات برطرف ساخت.

- توجه و اهتمام بیشتر از جانب نشریات عمومی به تربیت فرهنگی و اجتماعی مخاطبین خود تا آن‌جا که «مطبوعات مانند سایر رسانه‌ها، با در پیش گرفتن سیاست‌های فرهنگی خاص، قادر به تأثیرگذاری بر جامعه و ایجاد تغییر یا تثبیت باورهای فرهنگی هستند. این سیاست‌های فرهنگی می‌تواند موجب تغییرات وسیع و عمیقی در ساختار فکری افراد جامعه شود و مطابق نظریه لرز، نگرش‌های اجتماعی را تغییر دهد و حس همدلی و مشارکت بیشتر مردم را پدید آورد.» (رحیمی، ۱۳۷۵) از این‌رو، جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی، به عنوان مهم‌ترین وظایف و تأثیرهای رسانه‌های جمعی، از جمله مطبوعات مورد تأکید قرار گرفته است. توضیح این‌که: «تکنولوژی‌های ارتباطی و رسانه‌های همگانی (اعم از رادیو، تلویزیون و مطبوعات از بهترین و مؤثرترین ابزارهای انتقال‌دهنده اطلاعات و ایجاد دانش هستند و اساساً

یکی از عمده‌ترین وظایف آن‌ها فرهنگ‌سازی، آموزش، اطلاع‌رسانی و ایجاد مشارکت اجتماعی است.» (رحیمی، ۱۳۷۵) حال، نظر به این‌که معمولاً در مطبوعات عمومی، مطالب اجتماعی و فرهنگی، به طور پیوسته در هر شماره ارائه می‌شود و پرداختن به مسائل و نیازهای اجتماعی و فرهنگی، از وظایف و هدف‌های اصلی به شمار می‌آید، ترتیب اجتماعی و شهروندی مخاطبین از طریق این نشریات، در حد مناسب‌تری میسر خواهد بود. این امر به مطبوعات بزرگسالان محدود نمی‌شود، بلکه مطبوعات کودک و نوجوان را نیز شامل می‌گردد. بنابراین، مطبوعات کودک و نوجوان، ضمن داشتن تأثیرهای مثبت در جنبه‌های مختلف یاد شده، می‌توانند در فرایند تربیت اجتماعی و فرهنگی مخاطبین خود از تأثیرات ویژه‌ای برخوردار باشند. البته نوع تأثیر، بر حسب محتوای ارائه شده، متفاوت خواهد بود. نکته حائز اهمیت در این مورد، نوع دید و برداشت نویسندگان، هنرمندان و دست‌اندرکاران این نشریات نسبت به تربیت فرهنگی و اجتماعی است.

توضیح این‌که در تربیت اجتماعی افراد، همان‌گونه که در هدف‌های آموزشی دروسی چون تعلیمات اجتماعی و مطالعات اجتماعی^۸ نیز مطرح است، از یک سو باید هدف‌های مربوط به «جامعه‌پذیری»^۹ دنبال شود. تا از این طریق، ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه در افراد درونی گردد و از سوی دیگر، با پرورش تفکر انتقادی، توانایی در تصمیم‌گیری، فضاوت مناسب در مورد رفتارها و پدیده‌های اجتماعی ایجاد گردد و مهارت‌های نقد اجتماعی در شهروندان افزایش یابد (جرولیمک^{۱۰} و پارکر^{۱۱}، ۱۹۹۳).

بدین‌سان، می‌توان به بازنگری در رفتارهای اجتماعی و باورهای فرهنگی موجود، براساس اصول و قوانین مطلوب پرداخت و در بهبود رفتار فردی و نظام اجتماعی، نقشی سازنده به عهده گرفت. هدف و محتوای تربیت اجتماعی در مطبوعات نیز هنگامی کارآمدتر خواهد بود که هر دو جنبه «جامعه‌پذیری» و «تفکر انتقادی» را به صورتی متناسب و متعادل، مورد توجه قرار دهد.

نظر به آن‌چه بیان شد، انتخاب محتوای مناسب، هم‌چنین میزان تأثیرگذاری مطبوعات کودک و نوجوان بر مخاطبین خود، بسته به عوامل متعددی است که در این میان درک و آگاهی، مهارت و توانایی و نگرش و تعهد مساعد در نویسندگان، هنرمندان و سایر دست‌اندرکاران مطبوعات را می‌طلبد. هم‌چنین، از آن‌جا که مطبوعات کودک و نوجوان، حرفه‌ای میان رشته‌ای است، میزان آشنایی و درک علوم مرتبط با آن، هم‌چون علوم اجتماعی، علوم تربیتی و روان‌شناسی و نیز توانایی در کاربرد مفاهیم و اصول آن، از عمده‌ترین این عوامل به شمار می‌رود. بهره‌گیری هر چه بیشتر از این گونه علوم، مستلزم حضور فعال متخصصان و صاحب‌نظران علوم مورد اشاره، در کنار صاحبان اصلی این حرفه خواهد بود. به

سخن دیگر «مشخصات و مختصات دقیق مطبوعات کودک و نوجوان، سبب شده است که تنها در صورت احاطه کامل بر تکنیک روزنامه‌نگاری، شناخت وسیع از ارتباطات اجتماعی و وسایل ارتباط جمعی، تسلط بر ادبیات کودکان و نوجوانان و شناخت کافی از روان‌شناسی کودک (روان‌شناسی رشد، روان‌شناسی یادگیری... موفقیّت در این عرصه ممکن باشد...» (کاشفی خوانساری، ۱۳۷۵).

در این صورت، دست‌یابی هر چه بیشتر و کامل‌تر به هدف‌های مورد نظر، امکان می‌یابد.

به علاوه، افزایش بهره‌وری این رسانه، مستلزم کاربرد اصول، تکنیک‌ها و مهارت‌های برنامه‌ریزی در تولید و انتشار مطبوعات، در هر یک از مراحل مرتبط با هدف‌ها، محتوا، راهبردها و دیگر مراحل است که شرح آن، بحثی مستقل را می‌طلبد.

منابع و ماخذ:

- ایمن (آئی)، لیلی و همکاران. (۱۳۵۷). «گذری در ادبیات کودکان». تهران. شورای کتاب کودک.
- رحیمی، رضا (۱۳۷۵). «مطبوعات کودکان و نوجوانان و توسعه انسانی»: در سالنامه مطبوعاتی کودکان و نوجوانان. تهران. خانه روزنامه‌نگاران جوان.
- شعاری نژاد، علی‌اکبر (۱۳۶۴). «ادبیات کودکان». تهران. انتشارات اطلاعات، چاپ چهاردهم.
- میرزا بیگی، علی (۱۳۷۸). «اهمیت، ضرورت و تأثیرات ادبیات کودکان و نوجوانان (کتابک)». تهران آموزش از راه دور کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. (انتشار آزمایشی)
- میرزا بیگی، علی (۱۳۷۶). «نقش هنر در آموزش و پرورش و بهداشت روانی کودکان». تهران. انتشارات مدرسه. چاپ سوم.
- یحیی‌پور، مناف (۱۳۷۵). «نگاهی به مطبوعات کودک و نوجوان عرب». در سالنامه مطبوعاتی کودکان و نوجوانان. تهران. خانه روزنامه‌نگاران جوان.
- کاشفی خوانساری، سید علی (۱۳۷۵). «نشریات کودک و نوجوان ایران...». تهران. خانه روزنامه‌نگاران جوان.

chambers, Deweyw. (1971). children's literature in the curriculum. Chicago: Rand mcmally.
Jarolimek, John and walter c. parker (1993) social studies in Elementary Education. 9th ed. New yourk: Mac Millan.
Ornstein, Allanc. and Hunkins. Francis (1993). curriculum; Foundations, Principles and Issues. 2 nd ed. Boston: Allyn and Bacon.

پاورقی:

- ۱- mass media
- ۲- processing knowledge
- ۳- ornstein
- ۴- Hunkins
- ۵- children's literature in the curriculum
- ۶- chambers
- ۷- به نقل از دادگران، ۱۳۷۴
- ۸- social studies
- ۹- socialization
- ۱۰- Jarolimek
- ۱۱- parker
- ۱۲- interdisciplinary